

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 14.05.2022).
3. Справа «Воловик проти України» (заява № 15123/03) : рішення п'ятої секції Європейського суду з прав людини від 06.12.2007 р., Страсбург (із випр.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_336#Text (дата звернення: 14.05.2022).

Михайло Миколайович Матяш,

доктор медичних наук, професор, заслужений лікар України,
завідувач кафедри загальної і медичної психології Національного
медичного університету імені О. О. Богомольця, м. Київ, Україна,
e-mail: drmatias@gmail.com

Володимир Михайлович Сопов,

соціальний психолог, адвокат, завідувач лабораторії діагностики
моральної шкоди ГО «Спілка фахівців соціологічних та психологічних
досліджень», м. Київ, Україна, e-mail: 3800320@gmail.com

Методологія застосування загальновідомих психодіагностичних методик під час дослідження моральної шкоди

Mykhailo Matias, Volodymyr Sopor

**Methodology of Application of Well-Known Psychodiagnostic
Methods while Researches on Moral Harm**

***Анотація.** У доповіді розкрито практичні напрацювання авторів щодо процедури, послідовності та системи контролю психологічних досліджень моральної шкоди потерпілих за судовими справами впродовж 2015—2022 років.*

***Ключові слова:** моральна шкода, психологічне дослідження, методологія.*

***Abstract.** The report reveals practical best practices of the authors on procedure, sequence and control system of forensic psychological evaluations on moral harm of victims in court cases during 2015—2022.*

***Keywords:** moral harm, psychological evaluation, methodology.*

На відміну від прецедентного судочинства Європейського суду з прав людини, в Україні діє принцип змагальності судового процесу, зокрема, під час доказування моральної шкоди.

Згідно з принципом змагальності суд оцінює докази, надані позивачем [1], і визначає розмір грошового відшкодування моральної шкоди [2], якщо ці докази виявляться переконливими.

Вимагаючи від позивача доведення факту завдання моральної шкоди, чинне законодавство не роз'яснює, як саме це робити. Таке роз'яснення містить Постанова Верховного Суду України у справі № 761/24076/15-ц: особа «з метою захисту свого права на отримання відшкодування завданої їй моральної шкоди зверталася до спеціаліста-психолога, для підтвердження дійсного існування та ступеня тяжкості своїх моральних страждань, понесені

на проведення психологічного дослідження витрати також підлягають відшкодуванню за рахунок відповідачів» [3].

Якість наукового обґрунтування психологічного дослідження має задовольнити як самого піддослідного, так і сторону відповідача, а головне — суд, який визначатиме розмір грошового відшкодування моральної шкоди.

Суд чекає від психологічного дослідження достовірного визначення провідних якостей особистості потерпілого, його індивідуально-психологічних особливостей, мотивотвірних чинників психічної поведінки та закономірностей перебігу психічних процесів, що є основним завданням психологічної експертизи [4].

Адвоката відповідача й суд переконують лише достовірні докази, а не формальний опис стандартних скарг позивача, виконаний у художній формі, із залученням психіатричних термінів розділів (F00-F99) класу V Міжнародного класифікатора хвороб.

Психодіагностичні тести та методики, у сукупності з ознайомчою бесідою й зібраним психологічним анамнезом, стають належними доказами дійсного існування та ступеня тяжкості страждань потерпілого, але не завжди й не будь-які.

Психодіагностику та психологічну експертизу найчастіше проводять в інтересах третіх осіб, які використовують їх результати: суддя, військовий комісар, керівник силової структури, ректор вишу, комісія з питань доброчесності тощо. Усвідомлюючи власну залежність від результатів психологічної діагностики, піддослідним особам властиве підсвідоме бажання спотворити їх результати на свою користь. Завдання психодіагноста — мінімізувати це спотворення та з'ясувати щирість і правдивість піддослідного.

Напрацювання авторів з оперативного діагностування психічного стану військовослужбовців і скринінгові дослідження декретованого контингенту втілено в Методології застосування загальновідомих психодіагностичних методик при дослідженні моральної шкоди (далі — *Методологія*) [5], презентованій на численних національних і міжнародних конференціях, проведених кафедрою медичної психології Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця впродовж 2017—2021 рр.

Методологія базується на теорії провідних тенденцій особистості метра психодіагностики Людмили Миколаївни Собчик

і доведених нею й адаптованих до умов сьогодення кореляційних зв'язків особистісних методик: ММРІ (СМІЛ/Міні-СМІЛ), методу портретних відборів (тест Сонді), методу кольорових відборів (тест Люшера), індивідуально-типологічного опитувальника ІТО (ДІТО) і загальновідомих стандартизованих особистісних тестів з контрольними шкалами [6].

Експериментально визначена послідовність використання батареї з десяти тестів, по чергову з проєктивними методиками та вправами нервово-м'язової релаксації (після попереднього ознайомлення з матеріалами психологічного анамнезу і проведенням бесіди), дає об'єктивно швидкі й достовірні результати психодіагностики позивача протягом 2—3 годин.

Інструментарій психодіагностики має змогу виявити провідні якості особистості потерпілого, акцентуації й індивідуальні особливості його психіки, які прогнозують поведінку в екстремальних умовах, а також ступінь вираженості тих рис, які посилюють/послаблюють рівень страждань конкретного піддослідного порівняно із середньо унормованою особистістю.

Для того щоб адвокат відповідача і суд упевнились у належності наданого доказу, результати психодіагностики мають містити заповнені стимульні бланки, матеріали бесіди та психологічного анамнезу у формі, яка припускає можливість їх перевірки, контролю та повторного проведення будь-якого з використаних тестів у судовому засіданні.

Важливість дотримання цих умов у процесі психологічних досліджень потерпілих доведено особистим досвідом авторів Методології й визнано відомими закордонними та вітчизняними науковцями цього напрямку.

Легенда психодіагностики, доктор психологічних наук, професор Л. М. Собчик, і Голова стаціонарної судово-психіатричної експертної комісії Київського міського центру СПЕ (1998—2010), доктор медичних наук, професор В. Б. Первوماйський (спільно з авторами цієї Методології М. М. Матяшем і В. М. Соповим) у співавторстві видали друком науково-публіцистичний посібник «Моральна шкода. Доказування в суді і захист від маніпуляцій», підготували матеріали щодо обґрунтування теорії провідних тенденцій особистості (Л. М. Собчик) і способів маніпулювання спеціальними термінами під час дослідження моральної шкоди (В. Б. Первوماйський).

Ключовою тезою Методології є важливість дотримання під час проведення психодіагностики наведених далі умов.

Першою умовою є письмова заява піддослідного, що містить згоду на проведення психологічного діагностування, дозвіл на доступ до його персональних даних, попереднє ознайомлення із процедурою тестувань і вимогу про передання результатів дослідження самому потерпілому або визначеній ним особі.

Друга умова — виконання тестових завдань винятково на паперових бланках, кожний із яких піддослідний засвідчує особистим підписом (ці бланки можна затребувати в судове засідання). З огляду на тотальну комп'ютеризацію науки, ця умова може здатися анахронізмом, але вона суттєво зменшує ризик зловживань з боку недобросовісного психодіагноста.

Третьою умовою є використання лише загальновідомих стандартизованих тестів з достовірними ключами та проєктивних методик із загальновизнаними інтерпретаціями проєкцій, що мінімізує суб'єктивний вплив діагноста й дає змогу контролювати зроблені висновки.

Четверта умова — ознайомлення піддослідного із вправами на основі методу нервово-м'язової релаксації доктора Е. Джекобсона та виконання простих вправ перед кожним тестом, що сприяє послабленню нервового напруження піддослідного і значно підвищує достовірність тестів.

П'ятою умовою є дотримання рекомендованої послідовності тестів (методики портретних відборів (тест Сонді), тепінг-тесту Є. П. Ільїна, методики кольорових відборів (тест Люшера), проєктивних методик, які унеможливають штучне спотворення результатів і налаштовують піддослідну особу на швидкі відповіді під час подальшої роботи з основними опитувальниками, що мають контрольні шкали правдивості, достовірності тощо).

Кожний психолог має власний інструментарій психологічних досліджень, і рекомендації згаданої Методології не є беззаперечними, але їх перевірено під час десятків судових спорів, де вони здобули підтвердження й визнання.

Слід зазначити, що душевні страждання не тотожні моральним, але складають їх лівову частку. Тому Верховний Суд визнає право позивача на звернення до спеціаліста-психолога для

підтвердження «дійсного існування та ступеня тяжкості» моральних страждань такого позивача.

Для того щоб мінімізувати сумніви суду та сторони відповідача щодо отриманих від психодіагноста доказів, вважаємо доцільним використовувати зазначену Методологію під час дослідження моральної шкоди.

Перелік джерел посилання

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 03.02.2022).
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/435-15/ed20220101#Text> (дата звернення: 03.02.2022).
3. Про відшкодування моральної шкоди та матеріальної шкоди : Постанова Верховного Суду України від 15.11.2018 р., справа № 761/24076/15-ц, провадження № 61-26051св18. URL: https://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS182191.html (дата звернення: 03.02.2022).
4. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 03.02.2022).
5. Методологія застосування загальновідомих психодіагностичних методик при дослідженні моральної шкоди : а. с. від 13.05.2017 р. № 71833.
6. Собчик Л. Н. Психология индивидуальности. Теория и практика психодиагностики. Санкт-Петербург, 2005. 624 с.
7. Собчик Л. Б., Матяш М. М., Сопов В. М., Первомайський В. Б. Моральна шкода. Доказування в суді і захист від маніпуляцій. Київ, 2019. 78 с.